

מעורבות מפרצית באפריקה: מניעים והשלכות

יואל גוז'נסקי ואשר לובוצקי | 9 בנובמבר, 2025 | גיליון 2058

הגברת המעורבות של מדינות המפרץ באפריקה מביאה לידי ביטוי שאיפה לבסס מוקדי כוח והשפעה בזירה הגלובלית, תוך ניצול חלון ההזדמנויות שנפתח בעקבות הפחתה מסוימת במעורבות האמריקאית ביבשת. לצד שיתופי פעולה נקודתיים, התחרות המחריפה בין ערב הסעודית, איחוד האמירויות וקטר על השפעה באפריקה יוצרת חיכוכים, בין היתר בסודן וקרן אפריקה, ומשקפת מאבק על הגדרת הסדר האזורי החדש. מבחינת מדינות אפריקה עצמן, מדובר במגמה כפולה: הזדמנות להשקעות אדירות ולתשתיות מודרניות, אך גם סכנה לתלות כלכלית ולמעורבות פוליטית חיצונית שעלולה להחריף חיכוכים קיימים וליצור חדשים. עבור מדינות המפרץ, אפריקה הופכת בהדרגה לזירה אסטרטגית – לביטחון, לכלכלתן ולמעמדן הגלובלי – ומספקת גם לישראל פתח לשיתופי פעולה אזוריים מול האתגרים שמציבה איראן.

הגברת המעורבות המפרצית באפריקה משקפת מגמה גוברת של חיפוש אחר מוקדי כוח והשפעה בזירה גלובלית משתנה. אפריקה, בעלת משאבי טבע עצומים, אוכלוסייה צעירה הולכת וגדלה ומיקום אסטרטגי השולט במעברים ימיים חשובים, הופכת בשנים האחרונות יעד מרכזי למדינות המפרץ. במקביל לנסיגה של מעצמות מסורתיות כארצות הברית ולקשיים כלכליים ברוסיה וסין, נפתח חלון הזדמנויות שבו פעילות איחוד האיחוד האמירויות, קטר וערב הסעודית. שלושתן מזהות ביבשת לא רק פוטנציאל כלכלי אלא גם ממד פוליטי וביטחוני, המאפשר להן להעמיק את השפעתן מעבר למזרח התיכון. אסטרטגיה זו נשענת על תפיסת אפריקה כמנוע צמיחה. משאביה, השווקים המתהווים והמיקום הגיאוגרפי – בין הים התיכון, האוקיינוס ההודי, הים האדום והאוקיינוס האטלנטי – עושים את היבשת לזירה חיונית לשליטה בשרשראות אספקה עולמיות.

איחוד האמירויות ניצבת כיום בחזית ההתרחבות המפרצית באפריקה. מאז 2019 חברות אמירותיות דווחו על עסקאות בהיקף של [מעל 110 מיליארד דולר](#) (מתוכם כ-72\$ מיליארד בתחום האנרגיות המתחדשות) – סכום ההשקעה הזרה הגבוה ביותר ביבשת. ההשקעות מתרכזות בתשתיות, נמלים ולוגיסטיקה.. כך למשל, DP World, ענקית הנמלים הנתמכת על ידי הממשלה, השקיעה מיליארדים בהקמת אזורי סחר חופשי ובנמלים אסטרטגיים ביניהם נמל ברברה בסומלילנד, שבו קיימת גם נוכחות צבאית אמירתית. נוסף על כך, International Holding Company רכשה שליטה במכרות נחושת בזמביה, וההשקעות מתפרסות גם לאתיופיה, מצרים ומדינות נוספות.

הפעילות הכלכלית כרוכה בממד אסטרטגי וביטחוני. לצד השקעות בתשתיות, איחוד האיחוד האמירויות הקימה בסיסים צבאיים ונוכחות במוקדי מפתח לאורך החופים האפריקאיים. מבחינת האמירויות, אפריקה מהווה כר למאבק הן עם איראן ושלוחותיה, והן עם כוחות אסלאמיסטיים. מאז המלחמה

הסעודית-אמירותית בחות'ים, אבו-דאבי משקיעה בנוכחות צבאית בקרן אפריקה וכרגע היא נוכחת במיוחד בסומלילנד ובפונטלנד (מדינה פדרלית בסומליה, אך בפועל מנהלת מדיניות עצמאית). בנוסף, איחוד האמירויות התבססה כמשענת העיקרית של כוחות המורדים בסודן, הן ממניעים כלכליים והן בטענה כי ממשלת סודן כוללת גורמים אסלאמיסטיים. פעילות זו עוררה ביקורת חריפה, בין היתר האשמות בתמיכה במיליציות המעורבות בפשעי מלחמה בסודן ובלוב. המשבר בסודן אף הוביל לניתוק יחסים דיפלומטיים עם אבו דאבי מצד סודאן, אשר אף ניסתה להעמיד את איחוד האמירויות לדין בבית הדין הבינלאומי לצדק בהאשמת סיוע לרצח העם המבוצע על ידי המורדים. גם הסחר בזהב, המוערך בהיקף של כשלושים מיליארד דולר [בשנה העובר דרך דובאי](#), מעורר טענות על אודות טשטוש הגבול בין מקורות לגיטימיים לבין פעילות מפקפקת. מנגד, איחוד האמירויות מציגה את פעילותה כמונחת על ידי שיקולים הומניטריים ומדגישה את פיתוחה של רגולציה מודרנית ושקופה המבטיחה [עמידה בסטנדרטים מקובלים](#).

הנסיגה היחסית של מעצמות מהיבשת [תרמה לחיזוק נוכחותה של אבו דאבי בה](#). סין, שהייתה שחקנית דומיננטית בעשור הקודם במסגרת יוזמת "החגורה והדרך", נאלצה לצמצם את השקעותיה עקב משברי חוב במדינות אפריקאיות ובעיות כלכליות פנימיות בהן, הגם שהיא עדיין שחקנית מרכזית באפריקה. ארצות הברית, במיוחד בזמן ממשל טראמפ, קיצצה בסיוע, צמצמה את פעילות USAID והפחיתה את מעורבותה במוסדות הפיננסיים האפריקאיים. בהיעדר השקעות משמעותיות מצד וושינגטון ובייג'ינג, איחוד האמירויות הצליחה להתבלט כמשקיעה מרכזית – עם היקף השקעות של כ- 97 מיליארד דולר בשנתיים האחרונות בלבד, פי שלוש מסין ובפער גדול מארצות הברית.

לצד איחוד האמירויות, קטר פועלת בעיקר באמצעות דיפלומטיה רכה והשקעות באנרגיה ובתשתיות. קטר רואה בקשרים עם אפריקה מקור לגיבוי מדיני וכלכלי במערכת הבינלאומית, תולה בכך תקווה להרחיב את השפעתה מול יריבותיה מהמפרץ וניכר כי היא שואפת לסגור את הפערים באפריקה בעיקר מול איחוד האמירויות. לצד הפוטנציאל הכלכלי העצום, קטר מבקשת גם להפחית את תלותה בהכנסות מגז ולמנף את מעמדה הגלובלי דרך שותפויות חדשות.

מעמדה של קטר התחזק במדינות בסודן, מוזמביק וטנזניה, והיא תיווכה בסכסוכים ברפובליקה הדמוקרטית של קונגו (שם שיתפה פעולה באופן הדוק עם ממשל טראמפ), דרום סודן ובצ'אד. בכך היא מציבה אלטרנטיבה לאבו דאבי, תוך ניצול מעמדה כמתווכת מקובלת וכניסיון לשבור את הבידוד שחוותה בשנים 2017-2021. אלג'זירה משקיעה רבות בכיסוי סוגיות אפריקאיות, תוך האדרת התפקיד הקטרי באזור ועיצוב נרטיבים הנוחים לנסיכות. דוחא הכריזה לאחרונה על תוכנית השקעות חסרת תקדים באפריקה [בהיקף של כ-103 מיליארד דולר](#), שתתפרס על פני שש מדינות שונות. ההתחייבות כוללת את הרפובליקה הדמוקרטית של קונגו, שתזכה בחלק הארי של ההשקעות בהיקף של כ-21 מיליארד דולר, בעיקר בתחומי הכרייה, האנרגיה והחקלאות. מוזמביק צפויה לקבל כ-20 מיליארד דולר שיופנו לפיתוח חקלאות ואנרגיה, ואילו זמביה וזימבבואה עתידות ליהנות מהשקעות של כ-19 מיליארד דולר - כל אחת בתחומים מגוונים, ביניהם נפט וגז. בוטסואנה ובורונדי יקבלו כ-12 מיליארד דולר כל אחת, כאשר בוטסואנה מתמקדת בתשתיות, עיבוד יהלומים, תיירות, סייבר וביטחון, בעוד בורונדי מדגישה אנרגיה, חקלאות ותשתיות. היקף ההשקעות משקף את שאיפת קטר לבסס לעצמה גישה למשאבים קריטיים ושווקים חדשים. עם זאת, מימוש ההשקעות בפועל תלוי ביציבות פוליטית, במנגנוני

ממשל וביכולת לנהל פרויקטים רחבי היקף במדינות הסובלות לעיתים מזומנות ממוסדות חלשים ותשתיות מוגבלות. לפיכך, הצהרות הן שלב ראשון בלבד והאתגר האמיתי הוא יישום בשטח.

ערב הסעודית מצדה מאמצת גישה רחבה יותר, אך מתונה בקצב התפתחותה. ריאל משקיעה בחקלאות, אנרגיה מתחדשת, כרייה ותשתיות, [בעיקר במזרח אפריקה ובחגורת הסאהל](#), כחלק מניסיון להבטיח ביטחון תזונתי ולהרחיב את השפעתה האזורית. לדוגמא, בשנה האחרונה ערב הסעודית תכננה להרחיב משמעותית את השקעתה בנמל אסאב (Assab) האסטרטגי אשר באריתריאה והצהירה על כוונתה להגדיל את ההשקעות ביבשת לכ-25 מיליארדי דולרים בשנים הקרובות. פרויקטים אחדים נעשים בשיתוף מוסדות פיננסיים בינלאומיים ובהתאם ל- "Vision 2030" הסעודי, מתוך רצון להבטיח ביטחון תזונתי, להפחית את התלות בנפט ולנצל את חשיבותו האסטרטגית של ים סוף. בנוסף, ערב הסעודית מפעילה ארגוני סיוע דתיים והומניטריים וביניהם "מרכז המלך סלמאן", המגבירים את נוכחותה התרבותית והדתית. בכך היא מבקשת לבסס את יתרונה כמעצמה מוסלמית מובילה, בעלת יכולת כלכלית עצומה ומעמד גלובלי מתחזק. בה בעת, חוסר ההתחשבות בצרכים המקומיים גרם לפרויקטים רבים להיתקל במחאות ולעיתים אף לקרוס, ובכך פגע גם בתדמית הסעודית. כדי להבטיח תוצאות יציבות, ערב הסעודית נדרשת לשנות את גישתה – להעסיק ולהכשיר עובדים מקומיים, לשתף קהילות בתהליכי קבלת ההחלטות ולהפנות חלק מהרווחים למענה על צרכים חיוניים דוגמת מים וחשמל. גישה זו עשויה ליצור שותפות שוויונית יותר, אשר תאזן בין השאיפות האסטרטגיות של ריאל לבין יעדי הפיתוח של מדינות קרן אפריקה ותאפשר לה להפוך משחקנית חיצונית חשודה לשותפה רצויה.

הפעילות המוגברת של מדינות המפרץ באפריקה לא חפה מחיכוכים בין מדינות המפרץ השונות. ערב הסעודית ואיחוד האמירויות לא ששות לראות השפעה אסלאמיסטית, הקשורה לקטר (ולטורקיה) ביבשת. מנגד, המדיניות של איחוד האמירויות נחשבת בעיני ערב הסעודית וקטר כלעומתית ושוברת כללים, במיוחד בזירה הסומלית והסודאנית, שבהן אבו דאבי תומכת בגורמים בדלניים נגד הקו הערבי המרכזי. התחרות המפרצית על השפעה באפריקה מתבטאת בדינמיקה של מרוץ השקעות בין מדינות המפרץ השונות, באופן שבתורו מעלה עוד יותר את ערכן של מדינות היבשת. המאבק המפרצי על אפריקה מתנהל אפוא בזירה כפולה – כלכלית וביטחונית, אך גם תודעתית ופוליטית. איחוד האמירויות, קטר וערב הסעודית מציגות דגשים שונים, כשכולן מזהות ביבשת מוקד אסטרטגי שיכול לבצר את מעמדן העולמי. עבור מדינות אפריקה עצמן מדובר במגמה דו-משמעית: מצד אחד הזרמת הון והשקעות חיוניות, ומצד שני סכנה של היווצרות תלות וגם השפעה של אינטרסים פוליטיים וביטחוניים חיצוניים והעצמת חיכוכים. במבט קדימה, סביר שהמעורבות המפרצית ביבשת תעמיק על רקע המשך חיפושיהן של מדינות המפרץ אחר לגיטימציה גלובלית ומקורות צמיחה חדשים, וכן כחלק מרצון לבסס את אפריקה כ"חצר אחורית" הנחוצה לביטחון האסטרטגי.

מהזווית הישראלית, משום שלחלק ממדינות המפרץ ולישראל יש אינטרסים חופפים ביבשת אפריקה – בדגש על המאבק בהשפעת איראן ובאסלאם הרדיקלי – ישראל יכולה למצוא תחומים לשיתוף פעולה ביטחוני וכלכלי איתן, במיוחד במזרח היבשת, הסמוך לים האדום ולשטח השליטה החות'י בתימן. עם זאת, על ישראל לחשב את צעדיה בקפידה שכן מספר מדינות מפרץ המעורבות באפריקה נחלו כישלון ואחרות ספגו ביקורת, גם ישראל עלולה להיות חשופה לביקורת זו מעצם שיתוף הפעולה בינה לבין אחת או יותר ממדינות המפרץ.

עורכי הסדרה: ענת קורץ ואלדד שביט